Assajar el concepte

Entremig de totes les terres,
tu, el meu país, ets com un niu d'ocells;
ets com un niu d'ocells a la forca d'un branc,
i caps sencer en el palmell de la mà,
entremig de totes les terres.
S'aixeca el sol, s'ajoca per a tu,
també ho fas per a elles;
pinta un roser el teu cel al matí,
i elles hi veuen la tarda vermella
quan la travessa el vent mestral.
No sem més a l'any mil, país!
Ni tampoc als anys de Crist.
Tu sembles, al cau d'aquest tarter de rocs,
aquí, arrupit en el vessant dels segles,
desxifrant eternalment l'estrella blava
d'un cel immutable,
Retallat a la mida del teu esguard
[...]
I tu, país, al cau d'aquest tarter de rocs,
no ignores que acaba una vida,
que una altra s'alça com un nou Canigó
amb la neu pura de sa clina,
i una estela roja que lluu
com una espiga de forment
pel camí del nostre afany.

Jordi Pere Cerdà

"Entremig de totes les terres", ***Un bosc sense armes*****, dins** ***Poesia completa*****, Columna, Barcelona.**

Catalanitat(s) als Països Catalans

Mariona
Lladonosa Latorre

La identitat nacional als Països Catalans pot escriure's des de múltiples fronteres de pensament. En primer lloc perquè des dels seixanta fins a dia d'avui el joc entre comunitat imaginada i comunitat existent, no ha deixat de generar conflictes d'abast polític i social arreu del territori. En segon lloc perquè, tal com deia Joan Fuster, ha sigut i continua essent "qüestió de noms" la manera com anomenem la identitat en aquest espai concret que resseguim. Partim de la base que escriure sobre catalanitat als Països Catalans implica d'entrada una posició ideològica concreta, car si entenem els Països Catalans com a corònim general —nom del país— i marc de referència, ser català o catalana n'és l'adjectiu, i defineix la persona que hi habita. Així doncs la catalanitat passa a convertir-se en la substantivació d'aquest adjectiu. Si mirem el Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC), la catalanitat és descrita com la qualitat, el fet, d'ésser català. I en aquesta transformació subtil de l'adjectiu al substantiu s'hi concentra un dels conflictes polítics més importants del segle XX i XXI a l'Estat espanyol.

La concepció dels Països Catalans moderns, tal com els entenem avui, i la catalanitat associada, parteix indubtablement de l'aportació de Joan Fuster als anys seixanta. És cert que no era una invenció pròpia, i Fuster, en certa mesura, reprenia un moviment pancatalanista que ja s'havia començat a expressar a la Segona República, però que va quedar interromput amb la Guerra Civil. Als anys trenta, tres eixos conformaven l'aposta pancatalanista: territo-

rialitat, llengua i història compartida, sota els valors del nacionalisme cívic i voluntarista però de clar valor etnosimbòlic. Als anys seixanta la construcció ideològica dels Països Catalans i els marcadors definitoris de la seva identitat es van reprendre tenint en compte aquests tres eixos, amb preeminència de la llengua com a element de cohesió social. A diferència dels anys trenta, als seixanta, els Països Catalans es van projectar a través d'un ús simbòlic del terme, que pel fet de ser imaginat i difós en un context de transició, pretenia generar "realitat" a fi de bastir un nou projecte polític de futur. Les esperances dipositades en la transició i la fi del franquisme van superar la realitat, i el cert és que la recuperació democràtica i el procés de transformació institucional van permetre el reconeixement de l'autogovern via les comunitats autònomes, però en canvi, clarament va generar un marc constitucional per neutralitzar qualsevol projecte polític conjunt als Països Catalans i, per tant, de secessionisme nacional.

La construcció ideològica dels Països Catalans no ha tornat a tenir una presència discursiva i de centralitat política com la del període 1962-1977, però va convertir-se en un element determinant per comprendre l'evolució recent de la catalanitat i de l'anticatalanisme al mateix temps. La identitat nacional als Països Catalans ha pres formes diverses que estan estrictament associades al conflicte polític amb l'Estat espanyol i la conformació de les subalternitats nacionals. Dit d'una altra manera, existeix una dependència simbòlica i material a l'hora de concebre la nostra comunitat. Les característiques de la identitat nacional s'han construït com un espai de poder, de control i de dominació de diversos relats polítics, d'aquí naix el conflicte entre les identitats enteses com a nacionals o com a regionals. Dir-se espanyol, valencià o català no és només una adjectivació innocent del territori on vivim, sinó que és un relat concret de la vida social i, per tant, respon a unes dinàmiques concretes de poder. Generar identitats regionals, subalternes, o identitats nacionals, de poder, és una manera de crear dependència i jerarquia, és una forma de dominació, i es produeix en base a l'apropiació afectiva de determinats símbols per part dels individus i dels grups. És per aquest motiu que els símbols que conformen les identitats són camps de batalla per a l'hegemonització dels relats de poder. Parlar de catalanitat als Països Catalans, per tant, no deixa de ser una manera de comprendre la identitat nacional: en el si d'unes coordenades concretes, i dins d'un relat que des dels seixanta fins a l'actualitat —com a període concret que observem— s'ha vist confrontat al relat de l'Estat.

Els anys seixanta com a punt de partida: els temps estan canviant[1]

Contextualment els anys seixanta van ser anys de canvi importants arreu del món, comença l'era del món global. D'una banda, a la dècada dels cinquanta el desenvolupament de l'economia europea va presentar ritmes

1. Dylan, Bob, "The Times They Are A-Changin", *The Times They Are A-Changin*, Columbia Estudios, 1964.

excepcionalment alts, que van continuar a la dècada següent. El creixement econòmic va anar lligat a l'increment del consum i als nous models socials de societat de consum i cultura de masses que també tindrien efectes a la Catalunya dels seixanta. De l'altra banda, aquests canvis afectaren sobretot la generació jove que se sentia intèrpret dels processos d'un canvi moral i de valors. El ressò d'aquests canvis es va projectar en els grups musicals, els mitjans de comunicació, la moda o les innovacions, etc., que en van ser expressions directes. Van ser anys d'inquietud social i política en què, per exemple, les universitats jugaren un paper rellevant com a espai de trobada de grups de joves que experimentaven una progressió en els canvis socials i en la consciència col·lectiva. Mentre que el benestar va augmentar en les societats occidentals i els partits polítics esdevenien més pragmàtics i menys ideològics, sorgia una nova cultura, feta de revisions de valors i codis, i una ideologia progressista i radical que va penetrar en les joventuts del món capitalista.

A pesar que Espanya als anys cinquanta vivia sumida en una postguerra social i econòmica, els seixanta van ser anys de pretesa obertura a fi de generar creixement, turisme i nova indústria. S'ha d'entendre el context dels seixanta amb l'efervescència d'una nova societat de masses i de consum, que va tenir incidència en els canvis del país i els seus discursos i productes culturals. Tot i estar igualment fortament marcats per la censura i repressió franquista i la seva actuació indiscriminada cap a la cultura catalana, el realisme social transformava el clima de postguerra. Socialment i culturalment era substituït per la interpel·lació de les qüestions socials, la influència de la sociologia i l'economia en l'anàlisi de la realitat i l'obertura al pensament marxista, amb una influència important d'aportacions europees. La dècada dels seixanta va ser una dècada d'ebullició i expansió cultural i política. D'una banda, la cultura catalana adoptava les característiques de l'alta cultura i s'intel·lectualitzà, però generant també les primeres mostres de cultura de masses. De l'altra banda, es feien paleses també les influències directes de la cultura europea i nord-americana, així com el fet que rere els canvis que es van anar succeint hi havia la motivació individual i col·lectiva per afavorir la llibertat cultural i política. Arreu dels Països Catalans es va viure aquest canvi a través de nombrosos esforços de grups culturals, historiadors i literats catalans, així com a través de la tasca per a la reconstrucció de l'educació, la recuperació editorial, la dinamització d'un nou teixit cívic i la represa d'una història nacional catalana des d'un nou marc científic i historiogràfic. La mobilització contra la dictadura es va fer habitual en els entorns de les classes treballadores, dels intel·lectuals i dels universitaris del país, i es va consolidar als anys setanta. Tot plegat va permetre recuperar lentament l'activitat cultural pròpia, i amb la recuperació cultural i els impactes d'aquests nous temps, sorgeix una nova representació i codificació de la identitat.

País Valencià: catalanitat i descolonització

Parlar d'identitat al País Valencià és parlar de l'efecte Fuster. El valencianisme polític fins a Fuster s'havia plantejat exclusivament en termes de projecte regionalista, la construcció de la identitat valenciana es plantejava com a identitat regional dins d'Espanya. El valencianisme regional tenia bona acceptació social i havia viscut el franquisme com a identitat emparada i folkloritzada pel règim i la dreta local. Historiadors reconeguts com Ferran Archilés o Pau Viciano han estudiat el valencianisme i la projecció de la regió a través de la seva simbologia bàsica des de 1878: les falles, el paisatge romàntic, el passat medieval, les manufactures i l'artesania local o les expressions de cultura popular com el sainet, i una prolífica obra novel·lística, musical, pictòrica a principi de segle xx, han format part del repertori de representació regionalista del valencianisme.

Als seixanta, però, hi ha una ruptura ideològica important en la construcció de la identitat. Fuster i el seu entorn basteixen un model de catalanisme polític, de nou nacionalisme valencià concentrat en el paper de la llengua i una progressiva etnoculturització identitària independent d'Espanya. És prou coneguda —i sintètica— l'expressió de Fuster "dir-nos valencians és la nostra manera de dir-nos catalans". Els plantejaments de Fuster als anys seixanta i en la transició van suposar una nova identitat oposada a la regional que pretesament i conscientment volia trencar amb la projecció regionalista de la identitat valenciana. Fuster considerava necessari difondre un nou marc nacional de modernització en un context de canvi en l'estructura social, la demografia, els processos d'urbanització i industrialització que trenqués amb el model agrari espanyol, associat a la representació d'un tradicionalisme arcaic que calia combatre a través d'un marc polític que associava amb l'antifranquisme i el nacionalisme català com a alternativa. L'esquerra i l'antifranquisme van assumir majoritàriament els plantejaments de Fuster i la reivindicació lingüística, per aquest motiu els anys seixanta i setanta foren els anys de major centralitat dels Països Catalans i la identitat compartida dels seus territoris. Això no obstant, si bé és cert que en termes culturals hi va haver un procés d'assumpció d'aquesta noció de Països Catalans, en l'àmbit de projecte simbòlic i polític no va prosperar hegemònicament en els discursos polítics següents. El valencianisme polític contemporani va ser a bastament estudiat per Alfons Cucó, figura clau en el valencianisme de transició, influït pel nacionalisme de Fuster —com tota la generació de pensadors d'aquell moment— però que representa la tradició d'un nacionalisme autonomista no alternatiu.

La dreta valenciana, d'altra banda, va associar ràpidament el discurs d'esquerra amb el catalanisme i hàbilment va apropiar-se del valencianisme com a forma d'espanyolitat, de manera que sistemàticament ha reproduït una contraposició discursiva entre catalanisme i antivalencianisme.

L'expressió prou coneguda "No mos fareu catalans" és un bon *framing* de la pretesa conflictivització. Val a dir que a més a més les elits del País Valencià s'han projectat històricament i ideològicament afins a l'espanyolisme, projectant en el valencianisme unes pràctiques socials de tall popular i regional. El blaverisme és el resultant d'aquesta relació, una aportació específica de l'espanyolisme i l'extrema dreta al País Valencià que ha estudiat de manera extensa Vicent Flor. La conflictivització en la simbologia de representació de la identitat ha estat coneguda com la "batalla de València", una polititització sobre l'ús de la bandera, la llengua i la denominació del País Valencià que va acabar en Comunitat Valenciana. El marc autonòmic va donar cobertura a la construcció de la identitat regional i de l'espanyola paral·lelament. Un incís en aquest sentit. Després del franquisme ens trobem davant de dues idees-posicions desacreditades: la dreta i el nacionalisme espanyol. Fins a quin punt l'antinacionalisme català permet recuperar la idea d'Espanya i permet legitimar una evolució cap a posicions dretanes? La re-invenció per part del blaverisme dels trets identitaris del valencianisme: la llengua i el territori a posteriori amb l'objectiu d'atomitzar els elements d'identitat pròpia més importants. La re-presentació i re-significació d'aquests dos elements per part de l'espanyolisme s'ha fet a través de dues estratègies: en primer lloc, via l'exaltació del bilingüisme —estratègia seguida arreu dels Països Catalans—, l'atomització lingüística del català, la manifesta intenció de no anomenar català a la llengua en els diferents territoris —del "Lapao" a la Franja de Ponent, al valencià d'origen iber o el mallorquí i la seva hiperdialectalització, etc.— i en base a un procés de substitució lingüística i minorització com a llengua popular o privada que ha tingut efectes desiguals als diversos territoris. En segon lloc, via fragmentació territorial i provincialització, i en les darreres dècades amb l'argument de la modernització a base d'explotació ecològica, territorial, infraestructures de grans dimensions i ostentació arquitectònica, lligada a un model de desenvolupament econòmic neoliberal que és conegut tant al País Valencià com a les Illes.

Al País Valencià la catalanitat s'ha fixat en l'imaginari col·lectiu com una identitat primordialment lligada a l'esquerra i al catalanisme cultural i polític. Tot i que el nacionalisme valencià no té una representació clara en el sistema polític actual, el marc de representació de la catalanitat, avui, està associat a una identitat de resistència. Als anys noranta es va generar una revisió fusteriana per part de diversos sectors com a tercera via, personalitzats en les idees de Joan Francesc Mira, i que cercaven una reconceptualització o una reconciliació amb el llegat simbòlic del valencianisme polític de principis del segle xx com a elements identitaris que expliquen la valencianitat més enllà de la regionalització, i que permeten recuperar un projecte de nació política valenciana en l'imaginari social més "realista" al context polític vigent i menys "utòpic" que la configuració dels Països Catalans. Un valencianisme de cons-

trucció, com alguns l'han anomenat, i que, com l'opció pancatalanista llegada de Fuster, dibuixen els dos grans relats identitaris actuals del catalanisme al País Valencià. En qualsevol cas, amb major o menor abast, aquests dos relats han tingut una incidència decisiva a l'hora d'imaginar la identitat valenciana. Per comprendre les noves dimensionalitats actuals de la qüestió, cal suggerir la lectura de la col·lecció "País Valencià, segle XXI. Reflexions i experiències de la generació que ve" publicada en els quaderns d'orientació valencianista de la Universitat de València.

Les Illes: la reapropiació etnopaisatgística

Hi ha dos factors a tenir en compte en relació amb les transformacions de la identitat d'ençà dels anys seixanta a les Illes. D'una banda, la ja extensament analitzada influència del boom turístic i el contacte cultural i polític amb Europa, fruit de l'oberturisme del règim en l'enèsim intent de supervivència econòmica d'aquest. L'impacte turístic va generar una transformació de l'economia, l'estructura social i els marcs de representació identitària de llarg abast fins a l'actualitat. De l'altra banda, si bé es va experimentar un procés de tercialització accelerada que va canviar el model agrari —de tradició caciquista mantinguda— de les illes, aquesta transformació va afavorir l'arribada d'un fort contingent d'immigració espanyola com a mà d'obra en un espai geogràfic fortament provincialitzat i abandonat en el si de l'Estat espanyol. La immigració i el turisme espanyol van suposar —com va passar amb la immigració espanyola a Catalunya o la francesa a la Catalunya del Nord— una transformació important de les pautes de diglòssia de les societats catalanes i, per tant, de l'ús de la llengua i la configuració del seu imaginari lingüístic. Però el cert és que l'arribada de turisme i immigració del nord d'Europa va tenir una influència important en la configuració d'un imaginari de representació de les Illes, no només en termes lingüístics, sinó també en la projecció del territori, com un espai de paisatge rural mediterrani de caire tradicional, que va reconfigurar els relats de la mateixa autorepresentació de la identitat, a través de la confluència de dues dinàmiques.

La primera d'aquestes va ser la relació d'aquestes noves autorepresentacions amb el catalanisme a través d'unes generacions de joves universitaris que es van desplaçar a Barcelona a estudiar i van entrar en contacte amb el moviment antifranquista nacionalista, així com van estar influenciats per l'obra de Fuster *Nosaltres els valencians*. Un d'ells va ser Josep Melià, que l'any 1967 publicava *Els mallorquins*, obra considerada un formulació similar a la de Fuster, però des de Mallorca, amb voluntat de rellegir i reinterpretar la història de Mallorca i de les Balears.[2]

La segona, a través de la revaloració dels paratges naturals que, tal com explica Antoni Vives, es va produir a través de redimensionar el llegat etnosimbòlic, i en l'apropiació via associacionisme, escoltisme, moviments de

2. Varen dur a terme aproximacions similars posteriors, de revisió històrica, persones com Josep Maria Massot i Muntaner, Gregori Mir i Mayol, o des de l'activisme cultural i polític, noms com Josep Maria Llompart o Damià Pons per esmentar els més reconeguts.

renovació pedagògica a les escoles o la transmissió oral del llegat en les parròquies dels municipis. Segons Vives, el contacte amb un nou context de representació de les illes sota influència del turisme alternatiu de caire europeu, va reforçar —empoderar— una identitat romàntica que va establir vincles amb el moviment ecologista i els moviments nacionalistes de revaloració lingüística i cultural.

Una identificació vigent fins a dia d'avui en què la reivindicació del territori i el patrimoni es fa com a relat de contraposició a l'espanyolitat imposada i l'explotació territorial especulativa i de consum. Aquests processos d'identitat primordialment culturals, en l'àmbit polític han tingut fins avui una translació clara com a projecte de nació política diferenciada de mallorquinitat, menorquisme, eivissenquisme, o formenterisme en l'àmbit hegemònic. El que sí que s'ha donat és un rebuig clar cap a la construcció d'una identitat balear desnaturalitzada i sense arrelament en les pràctiques i representacions de la realitat de les Illes. Com en el cas de l'atomització territorial al País Valencià, la constitució d'una balearitat ha estat considerada pel nacionalisme illenc com una altra fórmula de dissolució política de la unitat territorial amb els Països Catalans.

Catalunya del Nord: la catalanitat subalterna

La catalanitat a la Catalunya del Nord té unes característiques particulars diferenciades de les de la resta dels territoris dels Països Catalans pel fet de formar part d'un context sociopolític com és el de l'Estat francès des del Tractat dels Pirineus de l'any 1659. Les comarques de la Catalunya del Nord han mantingut marcadors de catalanitat en la identitat cultural dels seus habitants de manera desigual segons els fenòmens d'urbanització i transformació demogràfica que s'hi han donat. Per descomptat al País Valencià, a les Illes i al Principat hi passa el mateix. En el si de l'Estat francès al segle xxi, la catalanitat com a identitat pròpia no té existència legal ni oficial. D'altra banda, la relació entre la Catalunya del Nord i París ha estat qüestionada pel domini al qual ha estat sotmesa la primera. Zona de forta recepció d'immigració francesa com a lloc de jubilació, ha rebut al llarg de l'última dècada del segle xx 75.000 nous habitants provinents de la resta de l'Estat francès, als quals s'afegeix una important immigració internacional laboral més recent. Les prediccions demogràfiques per al 2015 apunten que possiblement dues terceres parts de la població nord-catalana seran ciutadans nascuts fora del territori; fenomen que ha dut a parlar de "transfusió demogràfica".[3] En un estudi més acurat i específic sobre les transformacions de la Catalunya del Nord, seria interessant d'observar —a l'igual que s'ha fet en el cas de les Illes Balears abans esmentat— de quina manera han afectat els marcs de significació identitària la construcció de la Catalunya del Nord com a espai de perifèria a França.

3. Baylac-Ferrer, Alà, *Catalunya Nord, societat i identitat. Reflexions, vivències i panorama català*, Edicions Trabucaire, Canet, 2009, p. 20.

Durant segles la transmissió identitària catalana es va fer per mitjà oral, sobretot a través de la llengua i a través de la transmissió de la cultura popular i la microtoponímia oral. En l'àmbit lingüístic, als anys cinquanta, de manera accentuada, la burgesia primer i les classes populars després, tallen definitivament la transmissió de la llengua amb excepció dels gitanos, que la mantenen com a llengua d'ús social. La influència de la identitat nacional francesa i el desplegament de l'Estat jacobí francès van tocar profundament les estructures mentals d'identitat, també els valors republicans i la laïcització nacional van modificar els ritus i la fenomenologia tradicional, i aquest fet és present en la nova identitat catalana al nord. Al llarg del segle xx i encara avui, però, la catalanitat ha estat històricament una identitat subalterna, associada al ruralisme, frontera de la modernitat. Tant és així que les mal anomenades llengües regionals han patit la submissió lingüística i el replegament en els àmbits privats de la vida quotidiana, simbòlicament representats en el concepte de *patois* com a expressió d'analfabetisme i incultura. Un model de diglòssia manifestament proposat des de l'Estat francès a través del sistema públic d'ensenyament —són conegudes les imatges de les escoles amb els lemes "parlez français, soyez propres"— i una organització administrativa i territorial centralitzada que fins a la segona meitat del segle xx, no ha mostrat gestos de flexibilització respecte al reconeixement identitari anomenat regional.

Per comprendre les transformacions de la identitat a la Catalunya del Nord cal tenir present que després de 1945 la defensa de qualsevol aposta nacionalista recordava el discurs reaccionari de Pétain i el col·laboracionisme amb el nazisme. No seria fins a la dècada dels seixanta que grups de joves catalanòfils, sota una clara influència dels nous vents culturals i polítics, van començar a organitzar-se en grups de suport als drets lingüístics després que a través de la llei Deixonne (1951) es va permetre una primera fórmula d'estudi —gairebé testimonial— a les escoles de les "llengües i dialectes locals". La influència del maig del 68 va tenir un pes important en els partits d'esquerra i el comunisme francès cap al reconeixement de la Catalunya del Nord. Ho recull Pere Verdaguer entrevistant Miquel Mayol, membre del grup cultural de la joventut catalana després del maig del 68, "ara la cultura és política i la política cultural". Les idees de Guy Héraud sobre l'Europa de les ètnies i de Robert Lafont amb la *Révolution régionaliste* (1967) van prendre rellevància en les discussions sobre la modernització de l'Estat i el que es va arribar a anomenar la descolonització de les províncies. Ho recollia també *Le Nouvel Observateur* l'abril d'aquell 1968: "l'esquerra s'adona amb una certa estupefacció que l'exigència d'una revolució regionalista és potser la condició prèvia de la democràcia i del socialisme".[4] El mateix Mitterrand s'havia compromès amb un major reconeixement lingüístic que no va acabar produint-se mai. La sensibilitat de l'esquerra francesa en relació amb la qüestió de les altres identitats va passar gairebé com un miratge en la formulació d'una progressiva regionalització de l'Estat.

4. Verdaguer, Pere, *Defensa del Rosselló català*, Curial, Barcelona, 1974, p. 236.

Val a dir, però, que des dels anys seixanta, les organitzacions culturals a la Catalunya del Nord no han deixat d'existir i els contactes amb la Catalunya del sud, el Principat, han estat continus al llarg del temps. L'any 1969 naixia la Universitat Catalana d'Estiu (UCE) de la voluntat de confluència sociocultural entre els territoris catalans, i s'ha dut a terme ininterrompudament a Prada des de llavors, tot i que no hagi tingut un arrelament profund en les dinàmiques socioculturals del territori on es du a terme. Les organitzacions polítiques han seguit aquest mateix patró, malgrat que la representació i la repercussió política dels partits catalanistes han sigut simbòliques. Una de les característiques diferencials amb la resta de realitats polítiques dels Països Catalans és que les organitzacions s'han presentat com a grups de defensa dels interessos catalanistes —alternant els discursos nacionalistes, autonomistes i regionalistes indistintament— sense cap pretesa identificació de classe ni en l'eix esquerra-dreta. El catalanisme polític al llarg dels anys setanta, vuitanta i noranta continuarà plantejant-se com a defensa de la identitat catalana en el si de França i amb vocació de replegament i revaloració d'una especificitat menystinguda. Les expressions identitàries es concentraran, així doncs, en la qüestió lingüística i cultural, i en destacaran els projectes de transmissió d'aquesta. L'organització de les primeres escoles en català l'any 1976, les de La Bressola i l'escola Arrels, continuen essent un motor fonamental de difusió de la llengua i revaloració de la catalanitat. Al voltant d'aquests projectes neixen les associacions de pares i professors en suport de l'ensenyament en català. Però no només l'escola serà espai de difusió acadèmica, també el Departament de Català de la Universitat de Perpinyà, i des d'una vessant de difusió cultural i popular les entitats com Òmnium Catalunya Nord, ràdio Arrels o el Casal Jaume I, entre d'altres.

Apuntem dues dinàmiques més a tenir en compte i que es reprodueixen un cop més: la defensa del medi ambient també es fa palesa com a factor de cohesió i identificació del catalanisme nord-català, i n'és un bon exemple el rebuig expressat en un projecte com el de la MAT, o les campanyes de rebuig de desenvolupament turístic al territori. I per altra banda, la persistent voluntat de fragmentació territorial per part de l'Estat francès tal com passa amb l'Estat espanyol. En el cas de la Catalunya del Nord la divisió administrativa de França és la primera frontera política de la catalanitat, la despersonalització viscuda amb la francesització dels localitzadors i topogràfics, dels noms propis, i que ha viscut intents de regionalitzar-se més encara amb formulacions fracassades com les del canvi de nom del departament "Languedoc-Rousillon" per "Septimanie" l'any 2005.

Quan expliquem la catalanitat de la Catalunya del Nord des del sud, tendim a remarcar una interpretació folkloritzada del repertori d'elements conformadors de la identitat que s'hi dóna. Si bé és cert que els elements i les expressions més estrictament folkloristes, o de cultura popular —gegants, cas-

tellers, diables, festes i celebracions com la Flama del Canigó, el Correllengua o Sant Joan— o de caràcter esportiu com l'USAP, són els que tenen més bona acollida com a elements d'identificació amb la catalanitat, aquesta dinàmica no escapa tant a les manifestacions més profusament integrades en les noves identitats de masses de l'independentisme principatí en auge. A la Catalunya del Nord des de principis del segle XXI l'augment de la presència lingüística s'ha manifestat evident encara que escassa comparativament. El paper dels mitjans de comunicació no ha estat simptomàtic però la recepció dels mitjans del sud ha acostat realitats —ni que sigui amb poca capacitat i voluntat de recollir la realitat del conjunt del territori fora del Principat— i internet, especialment, ha facilitat una transferència entre nord i sud que ha canviat els marcs de representació identitària. La catalanitat subalterna a la Catalunya del Nord pren major consciència de la catalanitat com a dispositiu de poder a la Catalunya sud. Un procés lent però continuat de projecció cap al sud com a marc de modernitat, llibertat i normalitat que, en el si de la globalització i l'obertura de fronteres amb el projecte de construcció europea, aporta una afirmació positiva i d'apreciació de la identitat pròpia; al mateix temps que el mite de la República francesa viu un qüestionament real de la gestió excloent del model jacobí al mateix Estat francès.

Catalunya: de la catalanitat cultural a la política

Al Principat la catalanitat com a identitat reconeguda ha tingut històricament una importància central en la configuració nacional. Manifestament cultural, i progressivament política, la identitat nacional a Catalunya viu en la més recent actualitat, el moment més prolífic d'adhesió a través de l'aposta política del sobiranisme. Per descomptat, la catalanitat que avui es comença a associar hegemònicament com una identitat projecte i de ruptura amb l'Estat espanyol, no ha vertebrat un relat social de la seva especificitat en aquests termes fins passada la primera dècada del segle XXI. El catalanisme abans de la Guerra Civil cercava en l'autonomia un nou marc polític de modernització i de major incidència en el sistema polític espanyol. Amb la recuperació democràtica, el catalanisme va cercar de nou, via l'estratègia del pactisme, la recuperació de la seva posició cultural i política —dins del nou esquema autonòmic— a Espanya. Un projecte polític que s'ha vist clarament fracassat per diversos motius: la incapacitat de modificar l'Estatut d'autonomia d'acord amb el text aprovat al Parlament català l'any 2006. Una continuada política de centralització per part de l'Estat espanyol —agreujada pel desacomplexament ideològic en termes nacionals tant per part de la dreta com de l'esquerra en els últims anys. Una profunda frustració política i social en relació amb la suposada transició modèlica dels setanta. I tampoc podem deixar de fer esment de la crisi econòmica de 2008 i vigent avui, que situa els arguments de dèficit fiscal

com a qüestió central del greuge nacional. Que la qüestió econòmica passi a ser central en el discurs sobiranista, té factors explicatius en les transformacions simbòliques que ha viscut la identitat, canvis vinculats a la modernitat tardana i que situarem finalment.

Als anys seixanta, però, els elements conformadors de la identitat estaven relacionats amb les transformacions ja apuntades vinculades a la nova cultura de masses —com la Nova Cançó i la difusió de la "música lleugera" en català d'importància cabdal al conjunt dels Països Catalans—, a l'antifranquisme —des del moviment veïnal, a l'estudiantil, al sindical i polític— i a la democràcia —i les reivindicacions de llibertat, justícia, territorialitat i llengua. Hi ha algunes experiències que marquen les transformacions en el discurs identitari com a identitat de resistència. El franquisme com a relat d'opressió anticatalanista n'és un; però també i des d'una altra vessant, la immigració espanyola dels seixanta i setanta que va suposar una vertadera transformació sociodemogràfica. Anna Cabré incorpora el terme de "sistema català de reproducció" per anomenar el model demogràfic de creixement a Catalunya en aquest període. La influència de la immigració en la configuració del relat identitari serà, sens dubte, central, i n'és un clar exemple la idea àmpliament integrada en el discurs social de "és català qui viu i treballa a Catalunya" i que s'ha mantingut prou vigent en l'imaginari social amb l'arribada d'immigració internacional en el canvi de segle —tot i els nous reptes que suposa. Vinculat a aquests fenòmens, l'escola com a element integrador i l'associacionisme i els moviments polítics ja esmentats com a espais de catalanització, seran dos contextos de socialització cabdals en els models de representació, i llocs de memòria, del model social i nacional de Catalunya a la transició i en la recuperació democràtica. La llengua catalana assumia el protagonisme central com a tret d'identitat cultural; així doncs el factor lingüístic serà el gran factor identitari compartit hegemònicament en l'imaginari català.

Amb la recuperació democràtica els debats polítics i institucionals començaran a transformar el consens de transició en un conflicte propi de l'eix dreta-esquerra però marcadament obsessionat amb els factors culturalistes i de debat nacional que acabaran desplaçant el primer. La substitució del conflicte de classes pel conflicte cultural als anys vuitanta i noranta serà una projecció de la progressiva liberalització ideològica pròpia de les societats del benestar de finals del segle xx.[5] El liberalisme polític i econòmic desplaçarà els debats dels seixanta al camp del benestar i la riquesa, condicionats per la fi dels grans metarelats socials i l'auge de l'individualisme i la personalització identitària. L'argument econòmic en l'actual debat sobiranista està plenament impregnat d'aquest nou relat. Paral·lelament a aquest procés, una de les transformacions en els elements d'identificació nacional que podem establir és la revisió dels factors etnoculturalistes —estètic, històric, paisatgístic o folklòric— que en el cas del Principat sembla que es puguin veure superats

5. Una aproximació a fons d'aquesta qüestió l'hem feta a Lladonosa, Mariona, *La construcció de la catalanitat. Evolució de la concepció d'identitat Nacional a Catalunya 1860-1990*, Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida, 2013.

per les noves adhesions de caire pràctic —mesures democràtiques, de benestar, de riquesa, de llibertat i justícia— del nou catalanisme sobiranista de masses. Un últim apunt en relació amb les noves identitats vinculades a la catalanitat. Tal com apunta Joaquim Capdevila a partir dels seixanta i la influència cultural ja repetida, i a partir de les influències pròpies de les transformacions globals, la catalanitat viurà l'evolució d'unes identitats estrictament patriòtiques a unes identitats nacionals complexes on conflueixen identitats de gènere, de classe, ambiental, etc., i on es projectarà una hiperidentificació amb el territori i els medis locals. És el que per a Capdevila constitueix una nova etapa del catalanisme que anomena postnacionalista i on es donaran les noves expressions de l'independentisme d'esquerres a partir dels seixanta i de l'independentisme *glocalista* a partir dels noranta, o l'independentisme de masses ja esmentat, i d'on parteix un procés de transformació de les conviccions culturals a arguments polítics.

Jo et done el meu present, transforma'l en futur[6]

La catalanitat als Països Catalans ha pres relleus divergents d'acord amb el context sociopolític de cada territori concret i la desvertebració conscientment exercida per l'Estat espanyol i pel francès. Els relats simbòlics i la projecció material d'aquesta catalanitat passa per comprendre el sistema complex en què es troba inserida, sense oblidar que les estructures socials resten condicionades per l'acció dels Estats i els factors apuntats. A dia d'avui tenim dos reptes més que ens determinen com a poble. La incorporació de la immigració internacional i la situació de crisi econòmica i l'atur cronificat, obren interrogants en relació amb l'estructura i ascensor social de la nostra societat. Probablement la qüestió del conflicte de classes s'haurà de situar de nou en la centralitat dels discursos polítics per a la construcció nacional. Val a dir, a més, que hi ha un seguit d'elements que de manera similar s'han reproduït al conjunt del territori, i són explicatius de les transformacions de la catalanitat i les seves formes de representació actual.

Les transformacions ideològiques que hem viscut dels seixanta ençà, han afectat enormement el rostre d'aquestes identitats. D'una banda, a causa de la fi dels metarelats i la pèrdua de centralitat de les grans ideologies de l'esquerra, de l'altra, per l'efecte del neoliberalisme i la crisi de la socialdemocràcia. Les identitats emergents ja apuntades són models de substitució de les identitats tradicionals, i ens proporcionen un nou sistema de valors caracteritzat per una major informalització cultural i relacional, però al mateix temps, per unes noves voluntats projectives en identitats més concretes i en reivindicacions específiques de caire més local, si es vol. Aquesta dinàmica s'ha produït al conjunt dels Països Catalans en forma de noves reivindicacions que, des de l'àmbit local, responen a les pressions estatals i globals. Si bé institucionalment no tenen una traducció clara, políticament sí que la tenen a través de

6. Ventura, Feliu, "Present", *Música i lletra*. Propaganda pel fet!, 2011.

l'organització de xarxes socials, associatives, culturals i fins i tot festives, amb vocació clarament resistencialista i manifestament projectives. Dos exemples reproduïbles en diversos indrets resseguits dels Països Catalans:

Les noves formes de resistència i projecció de la llengua i la cultura popular a través d'una revisió i actualització dels marcadors identitaris tradicionals, de les manifestacions festives culturals i musicals modernes per la llengua —Correllengües arreu del territori, les campanyes Tirant de Rock, concursos com el Sona 9, festivals com el Feslloch a Benlloch, l'Identi'Cat a Bao, el FestTour festival itinerant a Catalunya, els incomptables festivals locals com, per exemple, el DesFOLCa't de Calaf o les festes de Santa Maria a Formentera, o la prolífica existència de nous grups de música i la normalització de l'ús de la llengua en tots els gèneres. La revifalla de la cultura popular i la seva recuperació i actualització —cantadors i glosadors, gegants, castellers, bastoners, diables, etc.— Així com la recuperació local del patrimoni antropològic —un exemple propi de Ponent, el projecte Vinyes Trobades de Slow Food Terres de Lleida per a la salvaguarda de les vinyes velles, les varietats autòctones i la cultura vitivinícola. I en segon lloc, la transformació de l'imaginari romàntic de la terra i el paisatge, a l'ecologisme i la nova reivindicació ambiental i territorial també present al conjunt del territori i altament associat a la simbolització de la identitat pròpia, una identitat alternativa davant els processos de desindustrialització, devaluació de l'agricultura, neoliberalització del sistema econòmic i destrucció del territori —com la coneguda campanya "No al transvasament" de la Plataforma en Defensa de l'Ebre, "No a la MAT" de la plataforma que porta el mateix nom, o les nombrosíssimes plataformes Salvem el... Cabanyal, el Roser, l'Empordà, Mallorca, Ses Fontanelles o tantes d'altres sobre el territori i el patrimoni. A l'últim, una dinàmica que no recula, l'escola i l'associacionisme com a estructures d'acció i revaloració sociocultural. Dels moviment de renovació pedagògica a La Bressola, als grups d'Escola Valenciana o el moviment d'Escoles Mallorquines en l'àmbit educatiu o de l'associacionisme de tot tipus i els grups culturals locals de gran diversitat que ja s'han assenyalat. Totes i cadascuna d'aquestes expressions constitueixen dispositius de poder que enforteixen la dimensionalitat de resistència de la identitat en un estadi projectiu en vies d'una transformació no acabada.

Bibliografia

Baylac-Ferrer, Alà, *Catalunya Nord, societat i identitat. Reflexions, vivències i panorama català*, Edicions Trabucaire, Canet, 2009.

Capdevila, Joaquim, "Communitas i catalanisme. La substitució de la communitas en la tradició del catalanisme: del llibre a internet", a Arnabat, Ramon i Gavaldà, Antoni (eds.), *Projectes nacionals, identitats i relacions Catalunya-Espanya*, Ed. Afers, Catarroja, 2012, pp. 101-114.

Casassas, Jordi (coord.), *Les identitats a la Catalunya contemporània*, Ed. Galerada, Capellades, 2009.

DD.AA., *La immigració als Països Catalans*, Quaderns d'alliberament, 2/3, La Magrana, Barcelona, 1978.

DD.AA., *País València, Segle XXI*, volums 1-4, Universitat de València, València, 2009-2010.

DD.AA., "Nosaltres, els valencians, 50 anys després (1962-2012)", *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 71/72, Catarroja, 2012.

FLOR, Vicent (ed.), "Nació i identitats. Pensar el País Valencià", *Afers. Fulls de recerca i pensament*, Catarroja, 2013.

FONTANA, Josep, *La construcció de la identitat*, Editorial Base, Barcelona, 2005.

FUSTER, Joan, *Nosaltres, els valencians*, Edicions 62, Barcelona, 1962.

LLADONOSA, Mariona, *La construcció de la catalanitat. Evolució de la concepció d'identitat Nacional a Catalunya 1860-1990*, Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida, 2013.

MARIMON, Antoni, *Entre la realitat i la utopia. Història del PSM*, Edicions Documenta Balear, Palma, 1998.

MELIÀ, Josep, *Els Mallorquins*, Daedalus, Palma, 1967.

PONS, Damià (ed.), *Països Catalans, en plural*, Moll, Palma, 2005.

SERRA, Josep C. (coord.), *Qui sem els catalans del Nord*, Arrels, Perpinyà, 1992.

TERMES, Josep i CASASSAS, Jordi, *El futur del catalanisme*, Ed. Proa, Barcelona, 1997.

VERDAGUER, Pere, *Defensa del Rosselló català*, Curial, Barcelona, 1974.

VIVES, Antoni, "Mallorca, frontera mediterrània d'Europa: de l'alteritat turística a l'ambivalència identitària", dins JANÉ, Oscar i SERRA, Xavier (eds.), *Ultralocalisme. D'allò local a l'universal*, Ed. Afers-Mirmanda, Catarroja-Figueres-Perpinyà, 2013, pp. 47-61.